

MEMORIE – MUISTOT

Eeva Vanhanen

opinnäytetyö • valokuvaus

Muotoiluinstituutti

TIIVISTELMÄ:

Lahden ammattikorkeakoulu Muotoiluinstituutti
Eeva Vanhanen Memorie – Muistot
Valokuvaus Opinnäytetyö
42 sivua Kevät 2008

Opinnäytetyöni käsittelee nimensä mukaisesti muistia ja muistoja. Sitä miten ihmisen muisti toimii ja miten toisaalta muistot syntyvät, ja millaisia ne ovat. Tarkoituksena on pohtia ihmisen muistin visuaalisuutta ja sitä kautta yhteyttä kuvallisuuden ja kuvallisuuden kautta ilmaisuun. Tärkeää on myös se miten tämä aihe, muisti ja muistot heijastuvat jokapäiväiseen elämään, kanssakäymiseen sekä persoonaan ja identiteettiimme. Kuvallisessa osiossa olen tuonut esille omia henkilökohtaisia muistikokemuksiani. Visuaalista muiston muotoa pohdittuani päädyin tulostamaan valokuvani ei tavalliselle paperille, vaan ohuelle harsolle. Useampi ”muistikuva” näkyy samanaikaisesti kankaiden roikkuessa peräkkäin.

ABSTRACT:

Lahti University of Applied Sciences Institute of Design
Eeva Vanhanen Memorie – Muistot
Photography Final work
42 pages Spring 2008

By the name, my final work handlers about memorie and memories. About how human memorie works and otherway, where memories comes, and which kind of they are. My meaning is to consider about visuality of human memory, and that way some connection to picture and how to express pictorially. Its also important how this subject, memorie and memories, are about our everyday life, intercourse and personality. In pictorial part, I have tried to bring visible some of my own personal memory experiences. After considering the visual form of memory, I ended up to print, not to normal paper, but to thin tissue. Several ”memory picture” is visible at the same time, while tissues hungs up one after one.

1. Johdanto
2. Menneisyys
 - 2.1 Menneisyyden merkitys
 - 2.2 Muisti ja historia
3. Muisti
 - 3.1 Muistaminen – Subjektiiiset muistikokemukset
 - 3.2 Muistojen muodostuminen – muistikuvia tuottavat prosessit
 - 3.3 Muisti ja omaelämäkertamme
4. Valokuva ja muisti
 - 4.1 Valokuvien muistot
 - 4.2 Valokuva oman muistin rinnalla

1. JOHDANTO

Tämä lopputyöni käsittelee ihmisen muistia ja sen toimintaa sekä muistojen muodostumista. Minua on aina kiinnostanut menneisyys, mennyt aika ja mennyt hetki, ehkä jollaintapaa juuri valokuvauksen kautta ja liitettynä siihen. Ajatuksena että se, mitä valokuva esittää, on aina mennyttä, mutta silti ollut totta, todellinen tapahtuma, josta on tässä hetkessä kuva. Ikään kuin menneisyys, josta meillä saattaa olla muistoja ja jotka ovat mielessämme ”muistikuvina”. Valokuvan todellisuus on tosin muuttumattomampi ja sen voi konkreettisesti nähdä, mikä taas henkilökohtaisten muistikuvien kohdalla ei ole mahdollista.

Muistin ajatellaan yleensä olevan vain varasto, josta voi tarvittaessa hakea tietoa tämän hetken tapahtumia varten tai jos meidän pitää palauttaa mieleen jokin tärkeä asia. Muisti on kuitenkin mukana ja tarvitsemme sitä enemmän tai vähemmän aivan kaikessa mitä joka päivä teemme. Muistin ja menneisyyden avulla voimme elää tässä hetkessä ja mikä tärkeintä,

voimme ennakoida tulevaa. Ilman muistia meillä ei olisi siis juuri minkäänlaista tietoisuutta, emmekä pystyisi elämään tässä ajassa.

Minua kiinnostaa myös ihmisten henkilökohtaiset, eli subjektiiviset muistikokemukset ja niistä syntyneet mahdolliset muistikuvat. Miten ja miksi ihmiset muodostavat muistoja, ja miksi joistain hetkistä myöhemmin syntyy muistoja, usein hyvinkin tärkeitä ja henkilökohtaisia. Oma identiteettimme, oikeastaan kaikki mitä olemme on menneisyyden luomaa ja saattaa monin paikoin perustua kaukasiin, hyvin epäolennaisiin ja kirjaamattomiinkin muistoihin. On mielenkiintoista, miten identiteettimme on paljolti kiinni menneestä ja siitä miten ja millaisena menneen muistamme. Kuinka kukin meistä rakentaa menneisyydestään tulevaisuutta.

Käsittelen myös muistin suhdetta valokuvaan, joka itsessään on, ja sisältää tiedon olevansa, kuva menneestä. Mennyt hetki, joka ei enää ikinä toistu samanlaisena. En voi koskaan ottaa kahta samanlaista valokuvaa, kuten menneisyyskään ei toistu samanlaisena. Kuitenkin, valokuva voi taltioida ainutkertaisen menneisyyden ja näyttää sen todellisena sen ottamisen jäl-

keenkin. Kaikkien otettujen valokuvien sisältö on historiaa. Minua kiinnostaa myös muistiin vahvasti liittyvät muistikuvat. Ihmisen muistin hyvin vahva visualisuus. Itse näen ja koen monet menneisyyden tapahtumat ja muistot ikään kuin pysäytettyinä kuvina ja näkyinä, kuin valokuvina siitä hetkestä.

Minua on kiinnostanut ajatus muiston mahdollisesta kuvaamisesta siinä määrin, että tämän lopputyöni kuvalliseen osioon olen pyrkinyt visualisoimaan omia subjektiivisia muistikokemuksiani. Olen pyrkinyt tuomaan näkyväksi sen ”muistikuvan”, mikä minulle on joistain menneistä hetkistä jäänyt päällimmäiseksi mieleen. Muistikuvien konkretisoiminen oli haastavaa ja mielenkiintoista, mutta toisaalta vain todisti muistin ja muistojen tavoittelemattomuutta. Yksikään visualisoimistani muistoista ei ole täysin alkuperäisen näköinen. Toisaalta mielenkiintoista onkin juuri muiston loputon saavuttamattomuus ja mahdollisuus muuttumiseen.

2. MENNEISYYS

2.1 *Menneisyyden merkitys*

Jotta voisimme elää nykyhetkessä, tarvitsemme menneisyyttä ja muistiamme. Mitä olisi olemassa, jos meillä ei olisi lainkaan muistia? Periaatteessa nykyhetkessä eläminenhän olisi mahdollista, emme vain pystyisi palauttamaan mieleemme aikaisempia tapahtumia, ja saattaisimme selvittää tilanteista arvailemalla ja kokeilemalla. Jos muistin menetyksen ulottaa kuitenkin kaikkeen, mitä olemme kokeneet ja varastoineet muistiimme, tuskin pystyisimme elämään edes tässä hetkessä. Myös kaikki sellaiset merkitykset, jotka ovat olennaisia nykyhetken ja tulevaisuuden kannalta, katoaisivat. Jäljelle ei jäisi juuri mitään. Emme voisi tietää keitä olemme ja miksi olemme täällä. Tietoisuus siitä että ihminen on olemassa edellyttää suhteita toisiin ihmisiin ja paikkoihin, jotka eivät ole tässä ja nyt, vaan varastoituneina muistiin. Emme tuntisi tai muistaisi ketään, joten vuorovaikutus olisi turhaa. Myös

ihmisen paikka maailmassa katoaisi ja hänen oma olemassa olonsa tämän mukana. Ajan ja paikan käsitteitäkään tuskin olisi ilman muistia. (Järvilehto 1995, s.35-36)

Koska kaikki toiminta perustuu aikaisempaan toimintaan, se perustuu myös muistiin. Muisti merkitsee aikaisemman kokemuksen luomia puitteita, joiden avulla nykyhetken toiminta on mahdollista. Muisti tarkoittaa nykyisen ympäristön käyttöä aikaisemman pohjalta. (s.36)

Menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuus

Mitä menneisyys on? Menneisyys on lukuisia tapahtumia, kokemuksia ja muistoja, jotka voimme muistaa - tässä hetkessä, ja tulevaisuudessa. Menneisyydestä rakentuu se keitä olemme, miten meistä on tullut tällaisia ja millaisia meistä tulee tulevaisuudessa.

Menneisyys on siis välttämätöntä. Se on jatkuvaa oppimista. Aikaisemmasta kokemuksesta muistamme mistä kirja alkaa, joten emme siis ala lukea sitä väärin päin. Kaikki tekeminen, oppiminen ja ajattelu peilautuu menneeseen, jossa muis-

ti on osallisena. Ilman menneisyyttä osaisimme tehdä tuskin mitään. Joutuisimme arvailemaan jatkuvasti, miten missäkin tilanteessa tulee toimia ja tuskin pärjäisimme silloinkaan.

Menneisyyden voisi sanoa olevan ennen kaikkea ennakkointia. Se luo meille mahdollisuuden ennakoida tulevaisuutta ja kertoo miten kannattaa toimia. Menneisyyden avulla meillä on mahdollisuus arvioida tulevaisuutta, ja jopa joissain tilanteissa tietää varmasti mitä tulee tapahtumaan. Menneisyys on siis tässä hetkessä, ja kaikki toimintamme perustuu siihen. (s.36)

2.2 *Muisti ja historia*

Käsitys historiasta ja sen merkityksestä on läheisessä yhteydessä siihen, mitä muistilla tarkoitetaan. Historiankirjoitusta pidetään yleisesti kaikkena totuutena, mutta itse asiassa sekin on yhteisten muistiinpanojen tekemistä, analyysia ja käsittelyä – vieläpä sellaisten tapahtumien osalta, joita kirjoittaja ei itse henkilökohtaisesti ole kokenut. (s.34)

Muistia pidetään yleensä varastona, jossa menneisyyden tapahtumat sijaitsevat jonkinlaisina konkreettisina kuvina tai malleana. Jos historiaa tarkasteltaisiin samoin, se merkitsisi, että olisi olemassa todellinen, absoluuttinen historia, jonka lähelle historialliset kuvaukset pyrkivät. Tuntuu tietysti luonnolliselta, että se mikä on tapahtunut, on tapahtunut juuri siten, eikä tapahtunutta voi enää muuttaa. Olennainen kysymys historiassa onkin siinä, kuinka hyvin ja oikein voimme palata näihin menneisiin tapahtumiin, kuinka oikein analysoida ja kuvata niitä. (s.35)

Tältä kannalta historia on siis jotain, joka on kerta kaikkiaan jäänyt menneisyyteen ja johon historioitsija pyrkii siirtymään yrittäen nähdä tämän menneisyyden mahdollisimman oikealla tavalla. Paras väline oikean historian löytämiseen olisi kaikesti aikakone. Historian kuvaaminen merkitsisi siis irtautumista nykyhetkestä, menneisyyteen palaamista ja menneisyyden ymmärtämistä siinä ajassa. Sillä ei olisi siis mitään tekemistä nykyhetken, saati sitten tulevaisuuden kanssa. Mutta voimmeko enää käyttää historia-sanaa, jos emme tarkastele sitä nykyhetkessä? Historia sanan merkityshän syntyy siitä, että sinne emme voi palata. Oikeaa historiaa ei siis ole? (s.35)

Voiko historiaa sitten muuttaa tai muuttuuko se jossakin hetkessä? Meillä kaikillahan on oma historiamme ja tarinamme, jonka nykyhetkessä olemme subjekteina, eli tekijöinä. Meihin, ja siihen millaisia olemme, vaikuttaa sekä välitön eli aktiivinen tila, joka on tässä ja nyt, että välittynyt eli historiallinen tila. Subjektina elämme näiden kahden tilan välissä, joista aktiivinen on sosiaalinen tilamme ja historiallinen on menneisyys, josta rakennamme. Usein välittynyt vaikuttaa välittömään, eli poimimme historiasta malleja ja muutamme aktiivista toimintaamme historiallisesta riippuen. Voiko sitten joku välittömän hetken tieto tai tapahtuma vaikuttaa välittyneeseen, eli historiaan? Kun kuulemme uutta tietoa jostain menneestä tapahtumasta, muutamme heti historian käsitystämme sen tapahtuman suhteen. Ihmisen tapa omaksua ja muuttaa tarinoita omaksi historiakseen on ilmeinen. Tutkimukset ovat osoittaneet, että esimerkiksi hypnoosipotilaan ovat heille kerrottaessa omaksuneet heidän menneisyyteensä

tarjottuja tapahtumia. (Karhu 2007, luentomuistiinpanot)

Menneisyys ja tämä hetki yhdessä tekevät subjektin. Ne muokkaavat siis toinen toisiaan, ja niillä yhdessä on suuri vaikutus tulevaisuuteen. (luentomuistiinpanot)

Historialliset tosiasiat ovat tosiasioita ainoastaan suhteessa niihin ihmisiin, jotka näitä tosiasioita tarkastelevat. Se, mikä historiassa kulloinkin nähdään merkityksellisenä on muuttuvaa, ja muuttuu nimenomaan nykyisyyden kautta. Jokin tapahtuma on merkityksellinen, jos siitä seuraa jotain merkityksellistä.

Mitä sitten historia on, jos sitä ajatellaan muistin kannalta? Historia ei ole menneisyyden kuvausta, vaan nykyisen olemassaolon selittämistä. Historia on menneisyyden kuvausta nykyisyyden kannalta ja tulevaisuutta varten. Historia siis tekee mahdolliseksi tulevaisuudessa tapahtuvan toiminnan. (Järvi-lehto 1995, s.36)

3. MUISTI

3.1 Muistaminen – Subjektiiiviset muistikokemukset

Menneisyyden kokeminen

Elämisemme on mahdollista muistimme avulla. Käytämme jatkuvasti menneisyydessä varastoitunutta tietoa, jonka avulla osaamme toimia eri tilanteissa tässä hetkessä. Tällainen menneisyyden hyödyntäminen ilmentää aivojen kahta suurinta muistijärjestelmää, semanttista eli merkitysmuistia ja proseduraalista eli taitomuistia, jotka mahdollistavat taitojen oppimisen ja tapojen omaksumisen. (Schacter 1996, s.29)

Omakohhtaisen menneisyyden tietoinen muistaminen sisältää kuitenkin ominaispiirteitä, jotka erottavat sen muista muistintäyttötavoista. Jotta mieleen palautettu tieto koetaan muistona, se täytyy muistaa tietyssä ajan ja paikan kontekstissa, ja sen tulee sisältää viittauksia kokijaan itseensä tapahtuman osana. Tämyntyyppisten muistikokemusten on esitetty perustu-

van episodiseksi, eli tapahtumamuistiksi kutsuttuun järjestelmään. Episodisen muistin avulla voimme tietoisesti muistaa omakohtaisia kokemuksia, jotka ainutlaatuisella tavalla muodostavat elämämme. Tapahtumamuistin analyysissä tarkastelun kohteena on muistelevan henkilön subjektiivinen kokemus. Psykologi *Endel Tulving* on painottanut muistajan ja muiston välistä läheistä suhdetta huomauttaen: ”*Muistikokemusta luonnehtiva tietoisuuden tila sisältää muistajan uskomuksen siitä, että muistikuva on ainakin jossain määrin totuudenmukainen jäljenne alkuperäisestä tapahtumasta ja että tapahtuma on osa hänen menneisyyttään. Muistajalle muistaminen on mielessä tehty aikamatka, jonkinlainen menneen ajan uudelleen eläminen.*” (s.29)

Mistä me sitten kukin, ja miten ”valikoimme” ja tulemme poimineeksi muistoiksi tietyt tapahtumat ja hetket elämästämme. Ovatko nekin jollaintapaa viittauksia jo kokemaamme menneeseen ja kiinnitämme niihin siksi aina uudelleen muistamisen arvoista huomiota.

Vaikka taiteilijat ovat kuvanneet henkilökohtaisia muistoja ja muistajia subjektiivisten muistikokemustensa äärellä jo 1800-luvulla, ovat muistitutkijat vasta viime aikoina ryhtyneet

tutkimaan subjektiivisia muistikokemuksia. 1900-luvulla suurin osa muistitutkimuksesta on kuulunut behaviorismiin, jonka mukaan subjektiiviset mielen toiminnot eivät kuulu tieteellisen tutkimuksen piiriin. Kun psykologi Tulving kirjoitti toisikymmentä vuotta sitten muistajan subjektiivisista kokemuksista, hänelläkään ei ollut juuri minkäänlaista näyttöä, johon tukeutua. Nyt lisääntyvä tieteellinen tutkimus on yhä enemmän kiinnostunut muistajan sisäisestä maailmasta, joka rikkoo käsityksemme tietoisten muistojemme alkuperästä. (s.30)

Muistin näkökulma

Miten me siten itse sijoitumme subjektiiviseen muistoomme ja millaisena näemme itsemme siinä? Subjektiivisella muistilla on yleensä kaksi näkökulmaa; muistaja joko näkee itsensä muistikuvassaan esimerkiksi muiden ihmisten joukossa jossa-kin ympäristössä. Hän voi myös nähdä muistikuvan omien silmiensä kautta, ikään kuin olisi paikan päällä ja katselisi näkyviä siten, ettei itse ole kohteena kuvassa. Esimerkiksi lapsuu-

denmuistoissa näemme herkästi itsemme ensimmäisellä tavalla, eli sijoittuneena muistikuvaan mukaan. Viime kesän muistot taas näemme todennäköisesti katsojan roolista, eli emme itse ole tapahtumassa mukana. Näitä kahta muistamista kutsumaan näkökenttämuistiksi ja havainnoitsijamuistiksi. (s.33)

Sigmund Freud kirjoitti ensimmäisten joukossa näkökenttämuistin ja havainnoitsijamuistin erosta, ja hän uskoi sillä olevan tärkeä merkitys hänen psykoanalyysiteorialleen. Freud kuitenkin esitti, että havainnoitsijan muistot ovat väistämättä muunnelmia alkuperäisestä tapahtumasta, koska alkuperäisessä tilanteessa havainnot tehdään näkökenttäperspektiivistä, eli muistaja ei voi nähdä itseään kuvassa. Potilaidensa kautta hän kuitenkin huomasi miten yleinen havainnoitsijan perspektiivi oli heidän lapsuusmuistoissaan. Subjektiivisissa muistikokemuksissa muiston kaukaisuus ja aika voivat siis vaikuttaa siihen mistä näkökulmasta muistaja sen näkee. (s.33)

Ensimmäinen varteenotettava raportti näkökenttä ja havainnoitsijamuistin tutkimuksesta tuli vuonna 1983 tutkijoilta Georgia Nigrolta ja Ulric Neisseriltä. Tulokset tukivat vahvasti sitä mitä Freud oli esittänyt: Pyrimme näkemään itsem-

me näyttelijöinä vanhemmissa muistoissa, kun taas uudemmat muistot meillä on taipumus kokea alkuperäisestä perspektiivistä. (s.33)

Voiko valokuvalla sitten olla merkitystä siihen mistä näkökulmasta näemme itsemme? Todennäköistähän on, että lapsuuden muistoista on kuvia, joissa itse olemme mukana, eli muistamme koko muiston kenties jonkun valokuvan tukeamana, niin että näemme itsemme osana sitä. Meillä saattaa esimerkiksi olla kuva lapsuutemme päiväkodin pihalta, ja jos siihen paikkaan liittyy jokin toinen kaukainen muisto, saatamme nähdä sen valokuvan avittamana, jolloin itse on havainnoitsijan perspektiivissä.

Menneisyyden muistaminen ja tietäminen

Vaikka emme olisi nähneet sukulaisiamme vuosiin, heidät nähdessämme tunnistamme heidät kuitenkin, vaikka he näyttäisivätkin aivan erilaiselta. Voi kuitenkin olla, että jonkun erittäin tutun henkilön nimi ei millään muistu mieleen. Kaikil-

la on varmasti joskus ollut vastaavia kokemuksia. Joskus muistamme menneisyyttämme palauttamalla mieleemme tietoa jostakin henkilöstä tai paikasta. Toisinaan vain tiedämme, että joku tai jokin on meille tuttu.

Psykologit ovat alkaneet tutkia näitä kahta subjektiivista muistamista, menneisyyden muistamista ja tietämistä. Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että jonkin tapahtuman fyysisten olosuhteiden visuaalisen informaation mieleen palauttaminen on ratkaisevaa muistikokemuksen saamiseksi. Vahvimmat subjektiiviset muistikokemukset sisältävätkin yleensä jonkin visuaalisen muistikuvatapahtuneesta. Miksi visuaaliset muistikuvat saavat usein aikaan tunteen siitä, että muistamme todellisen tapahtuman? Ositain siksi, että jotkin aivojen alueet osallistuvat sekä visuaalisten mielikuvien luomiseen että visuaaliseen havaitsemiseen. Tavallisesti tarvitsemme näitä aivojen osia ulkoisen maailman havainnoimiseen, joten ei ole yllättävää, että muistamamme tapahtumat ovat visuaalisessa muistikuvien muodossa. (s.35)

Vaikka visuaalisten muistikuvien luominen onkin selvästi tärkeää, se ei todennäköisesti ole ainoa tekijä, joka saa aikaan muistikokemuksen subjektiivisuuden. (s.36)

3.2 Muistojen muodostuminen – muistikuvia tuottavat prosessit

Muistiin painaminen ja mieleen palauttaminen

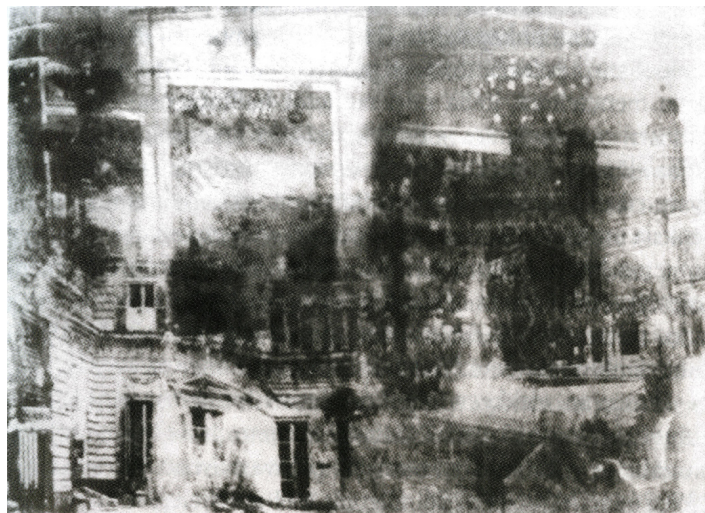
Ranskalainen taiteilija Sophie Calle halusi eräänlaisella muistitutkimuksellaan tietää, mitä tietystä maalauksesta jää eri katsojien mieleen. Selvittääkseen asiaa hän teki eräänlaisen luonnontieteellisen muistikokeen ja pyysi museon henkilökuntaa kuvailemaan muistikuviaan useista maalauksista, jotka oli siirretty pois tavanomaisilta paikoiltaan. Seuraavaksi hän ryhtyi luoman ”haamukuvaa” jokaisesta puuttuvasta maalauksesta museon työntekijöiden kuvausten mukaan. Hämmästyttävien tulosten haastattelututkimuksessaan oli esiin nousseiden muistikuvien vaihtelevuus. Jotkut muistivat vain yksittäisen värin tai esineen, kun taas toiset muistivat muotojen, tilan, ihmisten ja esineiden pienetkin yksityiskohdat. (Schacter 1996, s.51)

Valitsin tämän esimerkin, sillä oli mielenkiintoista, miten eri ihmiset painavat mieleensä ja muistavat hyvin erilaisia asioita jokapäiväisestä ympäristöstään. Myös tiede on yhtä miel-

tä siitä, että aivot eivät toimi kuin kamera tai kopiokone. Mitä todellisuuden osia sitten muistiin jää, kun itse tapahtuma on ohi? Nämä kysymykset ovat varmasti ”vainonneet” useaa filosofia, psykologia ja aivotutkijaa, joka on vakavissaan pohtinut muistamisen luonnetta.

Kreikkalaiset filosofit vertasivat muistia vahapalaan, johon kokemukset painetaan – ehkä jopa pysyvästi. Vuosisatoja myöhemmin Sigmund Freud ja William James päättelivät, että muistot ovat kuin esineet, joita on sijoitettu talon eri huoneisiin. Kognitiivisen psykologian tutkija Ulric Neisser kutsuu ”paluuhypoteesiksi” sellaista ajatusta, että tapahtumat tallentuvat tarkasti muistiin ja palaavat myöhemmin mieleen lähes alkuperäisessä muodossaan. Neisserin mielestä kuitenkin vain pieniä palasia aivoihin tulevasta tiedosta jää muistiin. Nämä tapahtumien osat muodostavat siis rungon tapahtumaan liittyvän muistikuvan luomiselle. *”Muutamien säilyneen palasen avulla voimme muistaa kaiken”*. (s.52)

Visuaalinen analogia Neisserin ajatuksille löytyy israelilaisen taiteilijan Eran Shakinen töistä. Shakine on mielenkiintoisella tavalla tutkinut menneisyyttään kollaasien avulla

Osa vanhaa rakennusta ja heikosti erottuva perhevalokuva viittaavat taiteilijan henkilöhistorian eri aikakausiin.

Eran Shakine: "Hadassan", 1992. 30 * 40 cm.

Öljy ja vernissa vanerille.

(kuva). Hänen kollaaseissaan yhdistyvät vanhat valokuvat ja tekstit, joita osittain peittää valkea maitomainen maali. Shakine käsittelee muistin paradoksaalisuutta: minäkuvamme, psyykkisen olemassaolomme perusta, on olennaisesti riippuvainen hajanaisista ja usein epämääräisistä kokemuksen rippeistä. Käsitteemme itsestämme riippuu siitä, mitä muistamme menneisyydestämme. (s.52)

Muistikuva ja havainto

Miksi toisilla meistä on parempi muisti kuin toisilla? On henkilöitä, jotka pystyvät muistamaan yli kymmennumeroisia numerosarjoja, vain hetken katsomisella. Ovatko he vain yksinkertaisesti saaneet lahjaksi poikkeuksellisen hyvän muistin, valokuvamuistin?

Vastaus on todennäköisesti samassa prosessissa, joka tallentaa kokemuksemme muistiin. Psykologit puhuvat asioiden muistiin painamisesta, mutta muistia ja muistiin painamista ei kuitenkaan pitäisi ajatella konemaisena "koodauksena". Se ei

anna oikeaa kuvaa muistojen syntymisen luonteesta. Muistin ei voida sanoa olevan minkään yksittäisten piirteiden tai ympäristön varastointia, vaan jonkinlainen toiminnan yleinen piire. Koska tietoisuus ja muisti ovat myös vahvasti sidoksissa toisiinsa, muistin ei pitäisi ajatella olevan minkäänlainen varasto. (Järvilehto 1995, s.115)

Miksi jotkut tapahtumat ja hetket jäävät sitten pysyvästi mieleemme, ja muistamme ne yhä uudelleen useankin vuoden päästä? Joskus tapahtuman ilmeinen merkittävyys saattaa motivoida muistamaan tarkemmin. Emme niin sanotusti ponnistele tietoisesti jokaisen tapahtuman kohdalla muistaaksemme sen, vaan sen sijaan ehkä jonkinlainen luonnonvalinta ohjaa meitä. Aiemmat tietomme vaikuttavat siihen, mitä asioita poimimme ja painamme muistiin. Tärkeät asiat saavat meidät spontaanisti valitsemaan tapoja, jotka helpottavat myöhempäälle mieleen palauttamista. Muistijärjestelmämme on kaiketi rakentunut siten, että muistamme helposti henkilökohtaisesti tärkeät asiat.

Miten havainnot ja sitä kautta muistikuvat sitten syntyvät? *Muistikuvat ovat muistikuvia siksi, että niihin liittyvä ympäristö ei*

enää ole olemassa. Muistikuvat ovat nyky-ympäristöstä riippumattomia havaintoja. Niistä voidaan kertoa ja niitä voidaan kuvaille jopa tarkemmin, kuin nykyhetkessä olevia esineitä tai tapahtumia. Voidaanko siis muistilla todella havaita menneisyyttä? Muistiin viittaamalla pyritäänkin selittämään, miten ihminen voi palauttaa nykyhetkessä menneisyyteen kuuluvia tapahtumia. Menneisyyden tapahtumat ovat jättäneet jälkensä muistiimme, jossa ne esiintyvät muistijälkinä tai muistikuvina. Näitä sisään varastoituneita malleja tai menneisyyden edustuksia ihminen voi, halutessaan tai ei, ”aktivoida”, ottaa käyttöön nykyhetken tarpeiden mukaan ja kun menneet tapahtumat tulevat jollain muotoa olennaisiksi nykyhetken kannalta. (s.114)

Koska muistikuvamme eivät kuvaa nyky-ympäristöä, eivätkä ole ”tässä ja nyt”, näyttää osoittavan, että muisti kulkee ihmisen mukana kulloisestakin ympäristöstä riippumatta. Kuten muistikuva usein syntyy samanlaisena riippumatta siitä, missä ympäristössä ihminen on, onkin loogista olettaa sen jollakin tavoin sijaitsevan juuri ihmisessä itsessään, ihmisen kehossa tai aivoissa. Muistin aivotutkimus perustuukin käsitykseen, että aivoissa on tiettyjä kohteita, jotka ovat muistin kannalta erityisen

Mildred Howard:
"Rose (Roosevelt)",
1992.
70 x 45 x 5cm.
Eri materiaaleja
ikkunankehyksessä.

tärkeitä ja joissa muistijäljet ja –kuvat sijaitsevat. (s.117)

Muistaminen on siis ihmisen sisäinen tapahtuma tai toiminto, jossa ihminen tarkastelee tai aktivoi muistivarastossa olevia muistikuvia. Tämä mahdollistaa menneisyyden tapahtumien kuvailun sekä hyväksikäytön tulevaisuuden suunnittelussa. (s.114)

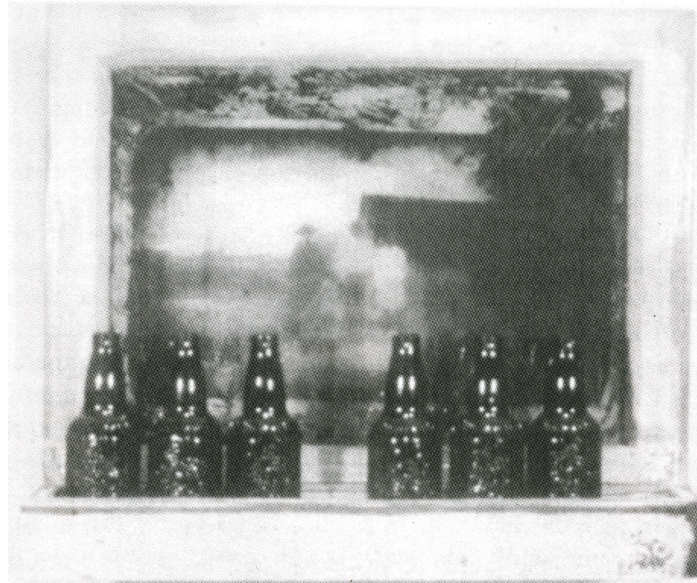
3.3 *Muisti ja omaelämäkertamme*

Kuvataiteilija *Mildred Howard* kertoo sukunsa tarinaa taulujensa kautta. Varttuessaan hän kuunteli tarkkaavaisesti vanhempien, sisarusten ja isovanhempiensa tarinaa näiden koettelemuksista ja seikkailuista Texasin maaseudulla ennen hänen syntymäänsä. Mildred Howard on sukunsa suullisen historian lumoissa. Hän on työskennellyt vuosia vangitakseen tauluihinsa himmentyneet, mutta elävät muistot sukunsa tarinoista ennen hänen syntymäänsä. Etäisyys ja läpikuultavuus, joka luonnehtii joitakin vanhoja muistoja, välittyy teoksessa "Rosevelt"(kuva).

”Aika ja muisti ovat erottamattomasti kietoutuneet toisiinsa. Muistot viittaavat aina menneisyyteen ja muokkaavat usein tulevaisuutta.” Mildred Howard ilmaisee ajan ja muistin suhdetta kunnioittamalla kaukaisia tapahtumia vanhoilla esineillä (kuva) *”Caney Creek”*. Hänen mielestään käsityksemme itsestämme ja tulevaisuudestamme riippuu muistoista, jotka heikkenevät, muuttuvat, jopa voimistuvat ajan vääjäämättömän kulun myötä. Ajan ja muistin dynamiikasta syntyvät omaelämäkertamme – tarinat, joita kerromme elämästämme. Miten aika vaikuttaa jo muutenkin hauraana ja häilyväisenä pidettyyn muistiin? Mielenkiintoista on myös, miten muutamme aikaa uhmaavat kokemusten jäännökset tarinoiksi itsestämme. (Schacter 1996, s.86)

Tutkimusten mukaan, joistakin poikkeuksista huolimatta yleissääntö on se, että ajan myötä muistot tulevat vähitellen vaikeammiksi tavoittaa. On yllättävää, kuinka paljon voimme unohtaa, kun riittävästi aikaa on kulunut. (s.90)

Miksi ajan kulumisen on yhteydessä muistin heikkenemiseen? Muistimme kapasiteetti on siis jollaintapaa rajallinen. Ajan kuluessa koodaamme ja varastoimme mieleemme uusia kokemuksia, jotka vaikuttavat kykyymme muistaa aikaisempia tapah-

Mildred Howard: *”Caney Creek”*, 1991. 53 * 60 * 15cm.
Eri materiaaleja ikkunankehyksessä.

tumia. Voin siis muistaa mitä söin aamiaiseksi tänään, mutta en enää sitä, mitä söin tasan vuosi sitten. Sen jälkeen olen syönyt niin monta aamiaista (saman tapahtuman toistuminen), etten voi muistaa yhtä monien joukosta. Tämän tapaiset tekijät voivat aiheuttaa ajan kuluessa sen, että engrammit muuttuvat epäselviksi. Monet tutkijat ovat samaa mieltä siitä, että tiedon sumeneminen tai katoaminen engrammeista on tärkeä tekijä unohamisessa, joka väistämättä koskettaa meitä kaikkia. Jotkut ovat kuitenkin sitä mieltä, että tieto ei katoa muistista. Kaikki kokemukset ovat tallentuneet muistiin lähes alkuperäisessä muodossaan. Ne vain odottavat oikeaa vihjettä, joka palauttaa ne mieleen. (s.90)

Vahvistaako aika muistoja?

Aikaa pidetään muistin vihollisena. Unohdamme kokemuksemme – toisinaan nopeasti, toisinaan hitaasti – samalla kun aikaväli tapahtuman ja muistihauksen välillä kasvaa. Muistot eivät kuitenkaan aina heikkene ajan myötä. Psykologien tekemässä

muistitutkimuksessa koehenkilöitä pyydettiin katselemaan kuvia ja sen jälkeen muistelemaan, mitä niissä oli. Muistamistulos parani joka muistelukerralla, vaikka aikaa olisi kulunut alkuperäisestä tapahtumasta. Aktiivinen muistin harjoittelu edistää niidenkin kuvien muistamista, joita koehenkilöt eivät muistaneet ensimmäisellä kerralla. Toistuvassa muistelussa muistajat luovat uusia muistivihjeitä, jotka saavat esiin aiemmin saavuttamattomat engrammit. Vaikuttaa siis siltä, että tässä heikkene-
misen sijaan muisti paranee ajan myötä. Psykologit ja neurobiologit ovat myös huomanneet, että jotkin muistot voivat jopa vahvistua ajan kuluessa. Tutkijat käyttävät tästä paradoksaalisesta vaikuttavasta ilmiöstä termiä konsolidaatio. (s.95-96)

Konsolidaatioituminen toimii sekuntien tai minuuttien pituisilla ajanjaksoilla. Se muuttaa lyhytkestoiset muistot kestävämmiksi pitkäkestoisiksi muistoiksi. Pitkäkestoista konsolidaatiota tapahtuu osittain siksi, että ihmiset puhuvat kokemuksistaan ja ajattelevat menneisyyttään. Mitä vanhempi muisto, sitä enemmän on mahdollisuuksia tapahtuman kertaamiseen jälkeensä. Ehkäpä kokemusten ajatteleva ja niistä puhuminen edistävät suoria yhteyksiä aivokuoren tallennusalueiden välillä.

Kun kokemusta on toistuvasti haettu muistista, se niin sanotusti vakiintuu. (s.97-101)

Elämäkertatietojen muisteleminen

Huolimatta henkilökohtaisten muistojemme monimutkaisuudesta omaelämäkerralliset muistot sisältävät myös paljon niiden taustalla vaikuttavia tekijöitä. Menneiden tapahtumien muistot saattavat tuntua epämääräiseltä joukolta välähdyksiä ja tarinoita, ja monet tutkijat jakavat tämän tiedon eri tasoihin. (s.103)

Omaelämäkertatutkimuksen pioneerit jakoivat tiedon kolmeen tyyppiin, jotka järjestäytyvät hierarkkisesti. Hierarkian ylimpään, aikakausien tasoon kuuluvat elämän laajat ajanjakso. Näitä mitataan siis vuosissa tai vuosikymmenissä ja niihin kuuluvat esimerkiksi jossakin paikassa asuminen tai työskenteleminen. Keskimäinen taso sisältää yleisluonteisia tapahtumia. Niitä ovat pitkähköt, osista kootut tapahtumat, joita mitataan päivissä, viikoissa tai kuukausissa, esimerkiksi lomat Pariisissa. Hierarkian alin taso on täynnä tapahtumakohtaista tietoa,

yksittäisiä tapahtumia, joita mitataan sekunneissa, minuuteissa tai tunneissa. Esimerkiksi kun näit Pariisin ensimmäistä kertaa lentokoneesta. Kun ihmiset muistelevat menneisyyttään, kaikki kolme tiedon tasoa ovat tavallisesti toisiinsa sekoittuneina. Nämä ajatukset johtivat omaelämäkertatutkimuksen pioneerien päätelmään tällaisten muistojen luonteesta. He olivat sitä mieltä, että muistiin ei ole tallentunut engrammia tai muuta representaatiota, joka vastaa täysin mentaalista kokemusta menneisyyden muistamisesta. Sen sijaan nämä kokemukset rakentuvat aina kaikkien kolmen omaelämäkerrallisen tiedon tason yhdistelmistä. Elämämme tarinat koostuvat useista palapelin paloista, aivan kuten yksittäisten tapahtumien muistot. (s.104-106)

Se, minkä koemme omaelämäkerrallisena muistona, muodostuu aikakausien, yleisluonteisten tapahtumien ja yksittäisten tapahtumien tiedosta. Menneisyydestä mieleen jääneet henkilökohtaisen tiedon muistot punoutuvat yhteen, muodostaen perustan elämäntarinalle. Ne ovat omaelämäkertoja, jotka antavat kerronnallista jatkuvuutta menneisyyden ja tulevaisuuden välille – joukko muistoja, jotka muodostavat persoonallisuuden ytimen. (s.107)

4. VALOKUVA JA MUISTI

4.1 Valokuvien muistot

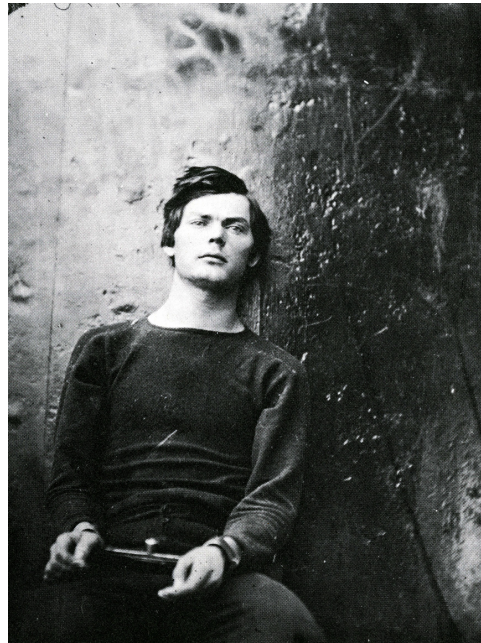
Valokuvalla, toisin kuin monella muulla taiteenmuodolla, on jo itsessään erittäin vahva side menneisyyteen ja menneeseen hetkeen. Toki piirustus tai maalauskin voi olla henkilön muotokuva menneestä, mutta valokuvalla menneisyys on jollain tapaa aina todellisempi. Todellisuus on tapahtunut aina jossakin määrin juuri sellaisena kuin valokuva esittää.

Valokuva on myös vahvasti auttanut muistamaan ja tukemaan muistojamme. Ilman lapsuuden valokuva-albumiani tuskin pystyisin tässä alkaa kertomaan sen aikaisista tapahtumista, tai ainakin se olisi vaikeampaa ilman sen ajan valokuvia. Vanhat valokuvat toimivat siis jonkinlaisina muistivihjeinä, impulsseina, menneisyyttä muisteltaessa. Tässä tapauksessa muisto olisi siis jotenkin konkreettisempi valokuvan kautta. Jos jokin tärkeä hetki tai tapahtuma on valokuvattu, sen hetken muisto saattaa olla ”konkreettisempi” kyseisille henki-

löille, sillä hetkestä on visuaalinen todiste. Joillekin henkilöille konkreettinen valokuva, printti, saattaa nousta muistoksi ajan myötä, kun se on kehystettynä hyllyn reunalle. Valokuvan kautta kyseinen henkilö ja hänen muistonsa saattaa tulla lähemmäksi.

Roland Barthes käsittelee kirjassaan *Valoisa huone* (*La chambre claire*) valokuvia ja niiden muistoja. Hän puhuu vanhojen valokuvien kohdalla niiden historiallisesta jännitteestä. ”*Näin siis jonkin hiukan meidän edellämme eläneen ihmisen elämä sisällyttää kaikkeen erityisyyteensä itse historian jännitteen, sen jakautumisen. Historia on hysteerinen: muodostuu vain milloin sitä tarkkaillaan – ja jotta sitä voisi tarkkailla pitää olla sen ulkopuolella. Elävänä sieluna olen jopa historian vastakohta, se mikä kumoaa historian, tuhoaa sen oman ainutkertaisen histori-ani hyväksi.*” Barthes kirjoittaa, miten mikään jälleenmuistaminen ei voisi koskaan saada näkemään tätä aikaa itsestään käsin. Kuitenkin tarkastellessaan valokuvaa, jossa hän on äitinsä kanssa, Barthes kirjoittaa voivansa herättää eloon kaiken. ”*Hänen kiinankreppikankaansa ryppyisen suloisuuden ja hänen riisipuuterinsa tuoksun.*” (Barthes 1980, s.70-71)

Barthes kirjoittaa vanhojen valokuvien yhteydessä niiden *studiumeista* ja *punctumeista*. Studiumiksi Barthes kutsuu sitä kulttuurisen kiinnostuksen kenttää, mikä kullakin valokuvalla on. Studium näyttäytyy usean samanlaisena useallekin henkilölle. Punctumia Barthes kuvaa siksi odottamattomaksi välähdykseksi, joka silloin tällöin leikkaa kulttuurisen kiinnostuksen kenttää, ja joka on aina henkilökohtaisempi kuin studium. Barthes löytää kuitenkin muistoihin liittyvän, toisenkin punctumin. ”*Tämä uusi punctum, ei enää muotoon vaan intensiteettiin liittyvä, on aika, noeman (”se-on-ollut”) raateleva paino, sen puhdas esitys.*” Tämä ajallinen punctum on siis, enemmän ja vähemmän nykyisten valokuvien runsauden ja erilaisuuden varjoon painettuna, elävästi luettavissa historiallisista valokuvista. Niissä on aina ajan muserrusta. Barthes kytkee ja näkee historiallisissa kuvissa vahvasti myös kuoleman. Esimerkkinä kuvan nuori Lewis Payne, joka vuonna 1885 yritti murhata amerikkalaisen valtiosihteerin. Alexander Gardner valokuvasi hänet vankisellissään, missä hän odotti hirttotuomiotaan. Valokuva on kaunis, kuten poikakin: tässä studium. Mutta punctum on: hän on kuoleva. Valokuvassa ei ole enää vain histori-

”*Hän on kuollut ja hän on kuoleva*”

Alexandr Gardner: *Lewis Paynen muotokuva*, 1865

allista: näin on ollut, vaan se kertoo myös futuurissa: näin on oleva. Tämä valokuva kertoo siis myös samalla kuolemasta futuurissa. (s.100-102)

Barthes kirjoittaa myös valokuvan todellisuudesta. Tähän päivään saakka ei mikään esittämisen tapa ole voinut vakuuttaa häntä jonkin asian menneisyydestä muutoin kuin välillisesti, mutta valokuvan kohdalla on toisin. Valokuvan kohdalla varmuus on välitöntä. *”Valokuvasta tulee siten omituinen väline, uusi hallusinaation muoto: valheellinen havainnon tasolla, mutta tosi ajan tasolla: jonkinlainen ajallinen hallusinaatio. Toisaalta ”se ei ole siinä”, mutta toisaalta ”se on kyllä ollut”. Hullu kuva, todellisuuden koskettava.”* (s.121)

4.2 Valokuva oman muistin rinnalla

Minua on aina kiinnostanut ja mietityttänytkin ihmisen muistin visualisuus. Muistamme edellisen päivän tapahtumat ikään kuin muistikuvina tai pieninä muistipätkinä tapahtuneesta. Minulle nämä muistikuvat ja muistipätkät vertautuvat vahvasti

valokuvaan tai lyhyeen videopätkään menneestä. Voin vieläkin muistaa näkymän kadulla, ikään kuin muistiini tallentuneena kuvana. Emotiot ja kokemukset eivät ole kielellisiä, vaan enemmänkin kuvallisia. Muistoihin ja tallentuneisiin muistikuviin liittyy kuitenkin tietty saavuttamattomuus ja myös riski niiden katoamisesta tai hälvemmisestä ajan myötä. Mielenkiintoisena koen ajatuksen pyrkiä tuomaan oma henkilökohtainen muistikuvani, jonka vain minä voin ”nähdä”, myös muiden koettavaksi.

John Dewey on sanonut taiteen olevan kokemuksen muokkaamista kuvan muotoon. Hän on korostanut siis taiteen alkuperää, eli taiteen synnyn tärkeyttä. Dewey on kirjoittanut vanhojen kokemusten, ei välttämättä tiedostettujen, käyttämisestä taiteessa. Tämä on sidoksissa muistiin ja muistoihimme. *”Each of us assimilates into himself something of the values and meanings contained in past experiences. But we do so in differing degrees and at differing levels of selfhood. Some things sink deep, others stay on the surface and are easily displaced. The old poets traditionally invoked the muse of Memory as something wholly outside themselves – outside their present conscious selves.”* (Dewey, s. 71)

Omassa työssäni olen pyrkinyt muokkaamaan menneitä kokemuksiani eli muistikuviani näkyviksi kuviksi. Kuvien pohjana on muistelevan henkilön, eli minun subjektiivinen muistikokemukseni menneestä hetkestä. Muistajalle muistaminen on mielessä tehty aikamatka, jonkinlainen menneen ajan uudelleen eläminen. On mielenkiintoista, miten johonkin tiettyyn muistoon ”palatessaan” voi tuntea aina saman tunnetilan, onnen, jopa ahdistuksen. Minua kiinnostaa myös muistoihin liittyvä henkilökohtaisuus. Ne ovat se osa meitä, jota kukaan muu ei voi nähdä. Kuinka samanlaisia tai erilaisia henkilökohtaiset muistikuvamme voivat olla?

Omassa taiteellisessa prosessissani olen siis visualisoinut ja tuonut näkyväksi omia muistikuviani. John Dewey on sanonut taiteen olevan sidoksissa materiaaliin ja sitä kautta syntyvään esittämisen muotoon. Hän on sanonut taiteen olevan materiaalin muokkaamista, ja materiaalin osa taidetta. Ei siis ole yhdentekevää, millainen materiaali ja muoto taiteella on, vaan ne ovat osa luovaa prosessia. Deweyn mukaan kokeminen ja menneisyys ovat ihmiselle luonnollisia asioita, jotka pyrkivät esiin. Nämä kokemukset ikään kuin etsivät oikea materi-

aalia voidakseen tulla näkyviksi. (Dewey, s.68, Karhu – luento-muistiinpanot)

Muiston itsessään ollessa muokkautuva, henkilökohtainen ja häilyväinen, jouduin pohtimaan missä muodossa sen voin esittää. Tavallinen kaksiulotteinen printti tähän tuskin parhaalla mahdollisella tavalla pystyisi. Esille nousi ajatus muiston oman muodon hakemisesta, ja sitä kautta sen esittämistavan löytymisestä. Rupesin tutkimaan missä eri muodoissa voisin muistikuviani esittää. Heijastanko niitä kankaalle, harsolle. Kenties jotain ei niin tarkoin kuvaa toistavaa pintaa? Sumua? Savua? Näkyisivätkö muistikuvat osittain tai jopa kokonaan ”päällekkäin” tai samanaikaisesti? Savun ja sumun ollessa ehkä liian hallitsemattomia elementtejä kuvan heijastamiseen (enkä toisaalta halunnut vangita savua minkään materiaalin, kuten pleksin taakse) päädyn en heijastamaan, vaan tulostamaan kuvani kankaalle, ohuelle harsolle. Ripustan harsot niin, että ne pääsevät myös vapaasti liikkumaan. Kankaan läpikuultavuuden ansiosta useampi kuva näyttäytyy katsojalle samanaikaisesti, riippuen missä katsoja on. Myös valaisu on osana muistiku-

vien läpikuultavuutta tuoden ne osittain päällekkäisiksi, samanaikaisiksi.

Omien muistikuvien visualisoiminen sai miettimään omaa historiaansa ja sitä millaisia yksittäisiä muistoja minulla on. Menneisyyteen palaaminen ilman yhtään muistivihjettä vuorovaikutusta tai keskustelua oli yllättävänkin vaikeaa. Huomasin melko pian yrittäväni toistuvasti hakea muistoja ja muistivihjeitä vanhojen valokuvien kautta. Tunsin turvallisuutta ensin katsoa valokuvia ja sitten yrittää palata johonkin niitä läheiseen tapahtumaan. Valokuvalla ja sen ”todellisuudella” voimme helposti palata ja luottaa menneeseen. Valokuvat toimivat ikään kuin impulsseina ja muistivihjeinä, jotka laukaisevat muistamisen prosessin ja ehkä taas uusia muistoja.

Kuvieni muistot ovat yksittäisiä, toisistaan hyvinkin kaukana olevia, mieleeni jääneitä yksittäisiä tapahtumia. Osa muistoista on kaukaakin lapsuudesta ja osa lähimenneisyydestä. Jotkut muistoista olen pyrkinyt visualisoimaan näkökenttä ja jotkut havainnoitsijaperspektiivistä, eli joissain olen, eli näen it-

seni kuvassa ja toisissa taas en. Kaukaisempien muistojen kohdalla rupesin pohtimaan, onko muisto muuttunut tai ollut aina ”samanlainen”. Jos muistot ovat vuorovaikutuksessa, silloin ihminen ja ympäristökin vaikuttavat niihin ja ovat siis sidonnaisia senhetkiseen aikaan. Omia muistikuvia muotoillessani ja toteuttaessani tajusin myös tietynlaisen muistikuvien tallentamisen mahdottomuuden. Yksikään menneisyydestäni luomista kuva - toisinnoksista ei ole täsmälleen se mitä muistissani on. Kuvani ovat ehkä illuusioita jotka kuvaavat muistoani erittäin läheisesti, kuitenkin pystymättä täyteen yhdenvertaisuuteen.

MUISTO 1
uimaranta

MUISTO 2
koirat

MUISTO 3
sisko

MUISTO 4
verkko

MUISTO 5
vieressä

MUISTO 6
maja

MUISTO 7
syli

LÄHDEKIRJALLISUUS

Timo Järvilehto – Mikä ihmistä määrää?, Pohjoinen, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 1995

Timo Järvilehto – Ihminen ja ihmisen ympäristö, Pohjoinen, Kirjapaino osakeyhtiö Kaleva, Oulu 1994

Daniel L. Schacter – MUISTI Aivot, mieli ja menneisyys, Terra Cognita, Hakapaino Oy, Helsinki 2001

Roland Barthes – Valoisa huone, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 1985

John Dewey – Art as experience, Perigee Books, The Berkley Publishing Group, New York 1980

SUULLISET LÄHTEET

Mika Karhu ja Pauliina Pasanen – luentomuistiinpanot